

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การจัดการป่าชุมชน โดยความร่วมมือของหน่วยงานราชการและชุมชนในเขตแนวกันชนบ้านแม่คาวหลวง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และป้องกันรักษาป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ศึกษาการปรับระบบการจัดการที่นำเอารูปแบบเดิมปรับตามเงื่อนไขใหม่ในปัจจุบัน และศึกษาแนวทางการจัดการป่าชุมชนโดยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานราชการและชุมชนในปัจจุบัน

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจและพรรณนา ซึ่งผู้ศึกษาเก็บข้อมูลหลายวิธีผสมผสานกัน คือ ศึกษาจากเอกสาร สิ่งตีพิมพ์ หนังสือ รายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต และการนำข้อมูลมาแยกแยะและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป (SPSS) ทำการวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ จำนวนหรือความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (Percent) และค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก (Weight Mean) และนำข้อมูลเหล่านี้มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวง

การจัดการป่าชุมชนและความร่วมมือของประชาชนและหน่วยงานราชการบ้านแม่คาวหลวง โดยวิธีการจัดการป่าแบบดั้งเดิมของคนในชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในบ้านแม่คาวหลวงและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อนำความรู้ทางวิชาการซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการป่าชุมชนนำมาประยุกต์ใช้ควบคู่กับความรู้แบบดั้งเดิมของชาวบ้านในการจัดการ ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่ช่วยให้การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงให้คงอยู่ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน

การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิม โดยที่ชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวงได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา โดยสังเกตได้จากความรู้ความเข้าใจที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การสร้างแนวกันไฟ การบวงสรวงขุนน้ำ การเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา การสักการะบ่อน้ำทิพย์ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นวิธีการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนแบบปัจจุบัน โดยที่ชาวบ้านได้นำเอาความรู้แบบดั้งเดิม เช่น ความเชื่อทางด้านสิ่งเหนือธรรมชาติมาเป็นกุศโลบายที่นำมาประยุกต์ใช้ควบคู่กับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการมี

ส่วนร่วมของหน่วยงานราชการที่เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมชาวบ้านให้ร่วมกิจกรรม ฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ เช่น นำชาวบ้านทัศนศึกษาดูงาน อบรม สัมมนา เป็นต้น

ความแตกต่างในการจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมกับปัจจุบัน สังเกตเห็นได้ว่า ชาวบ้านจะจัดการด้วยความรู้ความเข้าใจในการยึดเอาความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนามาใช้เพื่อให้ป่าคงอยู่ แต่ก็ไม่สำเร็จเท่าที่ควร อาจจะเป็นเพราะความเสื่อมหรือการเปลี่ยนแปลงไปของโลกปัจจุบัน เมื่อป่าถูกทำลายมากขึ้นก็ได้นำเอาความรู้เดิมจากความรู้ที่มาจากความเชื่อมาประยุกต์กับความรู้ใหม่ที่หน่วยงานราชการเห็นความสำคัญตรงกันกับชาวบ้านเพื่อที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของตนเอง ให้ป่าไม้อยู่อย่างยั่งยืนและให้คนในชุมชนมีความร่วมมือกันรักษาไว้ซึ่งแหล่งอาหารของตนเองต่อไป (การเปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงแบบดั้งเดิมกับปัจจุบัน)

5.1.2 ผลการสำรวจการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวง

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรส่วนใหญ่ในบ้านแม่คาวหลวงเป็นเพศชายและเพศหญิงร้อยละ 52 และร้อยละ 48 ตามลำดับ ประชากรนับถือศาสนาพุทธศาสนาร้อยละ 89 มีการศึกษาในระดับประถมศึกษามากกว่าไม่ได้เรียนร้อยละ 46 และ 34 ตามลำดับ โดยที่ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่บ้านแม่คาวหลวงมากกว่า 6 เดือนขึ้นไปร้อยละ 98 ประชากรอยู่ในชุมชนตั้งแต่ 16 – 20 ปี และอยู่ในชุมชนมากกว่า 20 ปี ร้อยละ 24 ซึ่งถือว่าประชากรอยู่ในชุมชนนี้อย่างยาวนาน ซึ่งอาชีพหลักของคนในชุมชนพบว่าส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม (ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์) ร้อยละ 69 ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีประชากรมีอาชีพหลักในการหาของป่าเลย นอกจากนั้นประชากรยังมีอาชีพเสริมร้อยละ 31 (ทำสวนผัก รับจ้าง) และประชากรส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเองและมีเอกสารสิทธิเป็นโฉนดถึงร้อยละ 60

ส่วนหน่วยงานราชการ (เจ้าหน้าที่) นั้นส่วนมากเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิงเช่นเดียวกัน ร้อยละ 70 และร้อยละ 30 ตามลำดับ เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่แล้วนับถือศาสนาพุทธร้อยละ 98 มีความรู้ในระดับทางการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายถึงระดับ ปวช. ร้อยละ 38 นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่มีตำแหน่งในหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ร้อยละ 38 และเป็นเจ้าพนักงานชั่วคราว ร้อยละ 34 ซึ่งระยะเวลาทำงานอยู่ในช่วง 1 – 5 ปี จำนวน 33 คนคิดเป็นร้อยละ 66 แต่เป็นที่น่าสนใจเห็นว่า เจ้าหน้าที่ที่ส่วนมากเป็นคนต่างพื้นที่หรือคนต่างหมู่บ้าน ร้อยละ 76 โดยที่เป็นเจ้าหน้าที่ที่อยู่ในหมู่บ้านเพียงร้อยละ 24 และมีเอกสารสิทธิเป็นโฉนดที่ดินอยู่ในหมู่บ้าน ร้อยละ 84

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของชุมชนบ้านแม่คาวหลวงและการสำรวจการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของเจ้าหน้าที่

ในการศึกษาพบว่า ชาวบ้านได้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ชาวบ้านได้ใช้สอยประโยชน์จากป่าไม้ในระดับมาก

โดยเป็นแหล่งอาหารร้อยละ 45 (ค่าเฉลี่ย 3.27) เป็นแหล่งใช้สอยในครัวเรือนร้อยละ 48.5 (เฉลี่ย 3.26) และนำมาใช้เป็นยารักษาโรคร้อยละ 28 และเลี้ยงสัตว์ร้อยละ 33 อยู่ในระดับปานกลาง (เฉลี่ย 2.28 และ 2.23) ตามลำดับ นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์และสังเกต พบว่า ชาวบ้านยังเข้าป่าเพื่อนำไม้มาสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย อุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือน แหล่งเชื้อเพลิงโดยนำเศษไม้ปลายไม้ใช้เป็นไม้ฟืน นำผลผลิตจากป่าไม้มาเป็นแหล่งอาหาร เช่น หน่อไม้ เห็ด พืชผักป่า แหล่งเก็บสมุนไพร รักษาโรคภัยต่าง ๆ เช่น ขมิ้นชัน มะเกลือ แหล่งเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเป็นรายได้ของครอบครัว และเป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ (จากตารางที่ 5)

นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านได้อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและทำให้มีน้ำไหลสำหรับหมู่บ้านได้มีน้ำใช้อุปโภคบริโภคตลอดปี เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจพร้อมกับหาอาหารจากป่ามาดำรงชีพ ป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงมีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า โดยเป็นที่หลบภัย ที่หากิน และที่เพาะขยายพันธุ์อีกด้วย

แม้ว่าในอดีตชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวงได้ตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเลี้ยงชีพ แต่ในปัจจุบันการตัดไม้ของชาวบ้านเป็นเพียงเพื่อการใช้สอยตามความจำเป็นเท่านั้น ส่วนการเก็บหาของป่าโดยมากจะเก็บหาในปริมาณที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น

ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่

ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในการป้องกันและบำรุงรักษา ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย 2.46 (ตารางที่ 7) ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของเจ้าหน้าที่ซึ่งเห็นว่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในการใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าชุมชนในด้านการไม่ทำลายป่าในระดับมากคิดเป็น ร้อยละ 70 เฉลี่ย 3.16 (ตารางที่ 8) และชาวบ้านได้รับความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนจากการอบรมถึงร้อยละ 49 (ตารางที่ 9) โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.12 อยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ยังได้รับจากประกาศ / เอกสาร และเจ้าหน้าที่รัฐ (ค่าเฉลี่ย 2.50) ในระดับปานกลาง

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนและการป้องกันรักษาป่าชุมชนระหว่างหน่วยงานราชการและชาวบ้าน

ในการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านกับหน่วยงานราชการมีความร่วมมือกันในระดับปานกลาง แต่จากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านกับหน่วยงานราชการ ปัจจุบันนี้มีน้อยมาก ส่วนมากจะอยู่ในรูปของการเข้ามาดูแลตรวจตราในพื้นที่ป่าและเข้าร่วมกิจกรรมในการปลูกป่าของชุมชนเป็นส่วนมาก

จากการสัมภาษณ์พระครูอดุลพิพัฒนารณ์ เจ้าอาวาสวัดคงดี และสนอง ยศมุต ผู้ใหญ่บ้าน คนปัจจุบัน (2547) พบว่า ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ในฐานะผู้นำมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ กลุ่มอาชีพ กลุ่มคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้านใช้อำนาจตามกฎหมายตามพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่นในการบริหาร มีกฎระเบียบ ข้อบังคับขององค์กรที่กำหนดขึ้นเพื่อป้องกันรักษาป่าไม้ของชุมชนและใช้อำนาจอันเกิดจากความเป็นผู้มีคุณวุฒิ ความรู้ ความสามารถ จนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านให้เป็นผู้ใหญ่บ้านและประธานคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้าน และจากการใช้กฎระเบียบ ข้อบังคับหรือการลงโทษชาวบ้านหรือบุคคลภายนอกให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับขององค์กรที่กำหนดขึ้น โดยที่ชาวบ้านเห็นว่าพอเพียง ร้อยละ 83 ตารางที่ 15) ซึ่งแตกต่างจากเจ้าหน้าที่ที่มองเห็นว่ากฎระเบียบของหน่วยงานราชการให้การสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนไม่เพียงพอร้อยละ 38 (ตารางที่ 16)

ความถี่ในการมีส่วนร่วมของประชาชนกับหน่วยงานราชการในการจัดการป่าชุมชน

ในการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวงในการเข้าป่าเพื่อใช้ประโยชน์จากป่าทุกครั้งนั้นต้องขออนุญาตผู้ที่รับผิดชอบก่อนเข้าไปใช้ประโยชน์ ร้อยละ 51.5 (ค่าเฉลี่ย 3.24) โดยเลือกเก็บเศษไม้จากไม้ล้มไว้ใช้สอยแทนการตัดไม้ขึ้นต้นและเลือกเก็บของป่าตามฤดูกาล (ค่าเฉลี่ย 3.02) นอกจากนั้นการเข้าป่าเพื่อใช้ประโยชน์จากป่านั้นต้องหลีกเลี่ยงการจุดไฟเผาป่าเพื่อหาของป่า และก่อนทำการเพาะปลูก (เฉลี่ย 3.03) โดยจัดว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านนั้นอยู่ในระดับมาก

จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชน ได้แก่ การห้ามปรามญาติพี่น้องและคนอื่นตัดไม้โดยไม่ขออนุญาต การหาอาชีพเสริมแทนการหาของป่า การพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า การปลูกไม้ไว้ใช้สอยเอง การร่วมกิจกรรมในการปลูกป่าทดแทนในวันสำคัญต่าง ๆ หลีกเลี่ยงการรับประทานเนื้อสัตว์ป่าทุกชนิด ในระดับปานกลาง แต่สิ่งที่น่ายกย่องกับชาวบ้านนั่นก็คือ การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยที่ชุมชนได้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านเพื่ออนุรักษ์ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ อาทิเช่น ช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ในการป้องกันไฟป่า ป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า ทำแนวป้องกันไฟไหม้ที่มีการเผาไร่หรือจุดไฟป่า และร่วมกันกำจัดวัชพืชบริเวณป่าชุมชน (ตารางที่ 17)

ส่วนเจ้าหน้าที่ ก็พบว่า มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนกับชาวบ้านโดยส่วนมากจะเป็นผู้ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับให้ชุมชนร่วมกิจกรรมปลูกป่าในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันเฉลิมพระชนมพรรษา 12 สิงหาคมราชินี วันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคมหาราช เป็นต้น ค่าเฉลี่ย 3.32 (ตารางที่ 18) และประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนปฏิบัติตามกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเคร่งครัด (ค่าเฉลี่ย 3.10) และได้ขอความร่วมมือจากชุมชนให้ช่วยในการจัดการป่าชุมชนในด้านการช่วยดูแลสอดส่องการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การปลูกไม้ไว้ใช้สอยตามไร่นา และช่วยห้ามปรามญาติ

พี่น้องหรือคนอื่นที่ตัดไม้โดยไม่ขออนุญาต การทำแนวป้องกันไฟขณะที่มีการเผาไร่หรือจุดไฟในป่า และหลีกเลี่ยงการจุดไฟเผาป่าเพื่อหาของป่าและก่อนทำการเพาะปลูกเกือบทุกครั้งซึ่งจัดอยู่ในระดับปานกลาง (ตารางที่ 18)

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาการจัดการป่าชุมชน โดยความร่วมมือของหน่วยงานราชการและชุมชนในเขตแนวกันชนบ้านแม่คาวหลวง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย จะเห็นได้ว่า การจัดการป่าชุมชนแห่งนี้ได้มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้รู้จักการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างมีขอบเขต อีกทั้งยังผูกพันกับธรรมชาติ โดยนำเอาความเชื่อแบบดั้งเดิมในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความรู้ใหม่จากหน่วยงานราชการเข้ามาส่งเสริมทางด้านการศึกษาดูงาน การอบรมสัมมนา เวทีชาวบ้าน จนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ และได้มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่มีความตระหนักและเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นแหล่งชีวิตให้กับชุมชนแห่งนี้ได้มีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศอีกครั้ง ซึ่งป่าชุมชนแห่งนี้มีลักษณะการพึ่งพาอาศัยกัน การกระจายอำนาจ การใช้ประโยชน์จากป่า แรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติ และถือได้ว่าป่าชุมชนแห่งนี้เป็นป่าชุมชนที่ที่เกิดขึ้นตามความเชื่อและประเพณีของท้องถิ่น โดยมีผู้นำชุมชนในท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มภายใต้เงื่อนไขทางด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมประเพณีในการจัดการป่าชุมชนร่วมกันแบบภาคี โดยผู้ศึกษาจะหยิบยกประเด็นต่าง ๆ เพื่ออภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

5.2.1 การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวง

จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวงมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนโดยผ่านทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ซึ่งสังเกตได้จากการรู้จักวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การสร้างแนวกันไฟ เป็นต้น ซึ่งจากการอนุรักษ์ป่าส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยจัดตั้งเป็นคณะกรรมการรักษาป่าชุมชนหมู่บ้าน มีการกำหนดกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ การกำหนดคบทลงโทษ โดยชาวบ้านจะอยู่ภายใต้ขอบเขตหรือกฎเกณฑ์ของคณะกรรมการรักษาป่าชุมชนจากการมีผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งทุกคนในหมู่บ้านจะมีสิทธิและได้รับกรรมสิทธิ์ในการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมเหมือนกันทุกคน แต่ชาวบ้านไม่ได้สิทธิหรือกรรมสิทธิ์โดยเด็ดขาด เพราะถือว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นส่วนรวมซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ วิญญูท์ จำรัสพันธุ์ (อ้างใน เผด็จ จำเพ็ง, 2543) ได้กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือปฏิบัติทางศาสนา โดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เป็นกลไกสำคัญในการวางแผนการดำเนินงาน และการดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายใน

การจัดการป่าชุมชนเพื่อเป็นการอนุรักษ์และการพัฒนา ซึ่งมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติเพื่อรักษาป่าเอาไว้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ โคมล แพรกทอง (อ้างใน เผล็จ จำเพ็ง , 2543) กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชนจะต้องขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศการใช้ประโยชน์ ตลอดจนความเชื่อถือจารีตประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ จึงทำให้ชาวบ้านร่วมกันทำหน้าที่ปกป้องป่าของตนเองเอาไว้ เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและยาวนาน

การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวง ขึ้นอยู่กับผู้นำหรือองค์กรท้องถิ่นที่เข้มแข็ง ซึ่งไม่เพียงแต่จะต้องมีความรับผิดชอบในการป้องกันรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่จะต้องมีการจูงใจให้สมาชิกในชุมชนเล็งเห็นประโยชน์ของการอนุรักษ์และช่วยเหลือสนับสนุนจากภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับ วิลาสินี ภูษชอกัย (2543) ได้ศึกษาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านคอนแก้ว ประกอบด้วยผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพในการรวมกลุ่มและกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยอาศัยความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนที่มีความผูกพัน ทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และอาศัยองค์ความรู้ของชุมชนดั้งเดิมประกอบกับองค์ความรู้แบบใหม่ที่มาจากการศึกษาดูงาน การอบรมสัมมนา เวทีชาวบ้าน จนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

จากการศึกษา พบว่า เมื่อมองอย่างผิวเผินดูเหมือนว่าการมีส่วนร่วมของชาวบ้านไม่เป็นแบบแผนตามหลักวิชาการ แต่ปรากฏว่าชาวบ้านมีวิธีการจัดการป่าชุมชนตามแบบของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ บนพื้นฐานของวิถีชีวิตของชุมชนในการร่วมกันวางแผนดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้นมาเพื่อบริหาร รักษา โดยร่วมกันร่างกฎระเบียบ ข้อบังคับ การกำหนดความรับผิดชอบของชาวบ้าน การร่วมกิจกรรมของชาวบ้าน ประยุกต์ใช้ผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบดั้งเดิมกับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากหน่วยงานราชการ ส่วนงบประมาณนั้นก็ได้มาจากการเก็บรวบรวมของชาวบ้านทุกหลังคาเรือน ซึ่งบ่งบอกถึงการเสียสละและรู้ซึ่งถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนให้อยู่อย่างยาวนาน

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่

จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวงส่วนใหญ่มีฐานะยากจน จึงต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยในการดำรงชีพจากป่า เพื่อเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เพราะป่าถือว่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร และถือเป็นแหล่งปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต แต่ความยากจนของชาวบ้านก็ไม่ใช่ปัญหาอุปสรรคในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในด้านความต้องการจนทำให้ป่าถูกทำลายหรือเสื่อมโทรม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กิตติ จรรยาวัฒน์ (2535) ที่พบว่า พฤติกรรมและการรับรู้ของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า การรับรู้ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

นั้นเกิดจากอาชีพของประชากรในหมู่บ้าน ซึ่งอาศัยฟันป่าหรือผลผลิตจากป่าและใช้เพื่อการเกษตร โดยส่วนใหญ่แล้วประชากรอาศัยพึ่งพาป่าไม้เป็นแหล่งทำมาหากิน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้มองเห็นได้ว่า วิถีชีวิตและการผลิตของชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวง จะมีความสัมพันธ์ต่อระบบนิเวศของป่า ชาวบ้านได้รู้จักการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างมีขอบเขต อีกทั้งยังผูกพันกับธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัย รวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งส่งผลทำให้ป่าเกิดความสมบูรณ์ที่มีความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต อันมีผลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนเอง

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนและการป้องกันรักษาป่าชุมชนระหว่างหน่วยงานราชการและชุมชน

จากผลที่ได้ศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ (กรมป่าไม้) กับชุมชนบ้านแม่คาวหลวงยังมีอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมองเห็นได้จากความคิดเห็นของชุมชนและหน่วยงานราชการที่เห็นว่าป่าชุมชนแห่งนี้ควรได้รับการจัดการและควบคุมดูแลโดยสมาชิกในชุมชนและเจ้าหน้าที่ร่วมมือกัน ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจ (ตารางที่ 12 – 13) ซึ่งขัดแย้งกับการสังเกตของผู้ศึกษาที่มองเห็นว่าหน่วยงานราชการและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนนั้นมีน้อยมาก โดยเฉพาะบทบาทของรัฐแทบจะไม่มีส่วนร่วมในการเข้าไปร่วมจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน รัฐจะเป็นผู้คอยสนับสนุนในด้านการลาดตระเวนในพื้นที่ป่าที่รับผิดชอบ (ตารางที่ 15) ซึ่งก็ยังไม่เพียงพอในการช่วยเหลือชาวบ้าน การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โดยมีการขยายแนวเขตอุทยานแห่งชาติคอยหลวงและในส่วนของกฎหมายของรัฐก็ยังไม่ได้ให้การยอมรับชาวบ้านในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งผลทางกฎหมายทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าไม่มีสิทธิในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากป่า แต่บางครั้งชาวบ้านก็ยังต้องการให้หน่วยงานของรัฐเข้ามาดูแลทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน จะเห็นได้จากเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ หรือการฝ่าฝืนกฎระเบียบ ข้อบังคับของชุมชน ในกรณีที่ชาวบ้านไม่สามารถจัดการได้ ก็ต้องส่งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินการตามกฎหมายต่อไป

5.2.2 แนวทางการจัดการป่าชุมชน

แนวทางการจัดการป่าชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งในการป้องกันรักษาป่าในลักษณะเป็นป่าแนวกันชนในเขตพื้นที่ติดต่อกับแนวเขตป่าอนุรักษ์ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) คือ การปลูกจิตสำนึกของประชาชนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เสริมสร้างบทบาทของชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน โดยความร่วมมือของหน่วยงานและชุมชนในเขตแนวกันชนบ้านแม่คาวหลวง หมู่ที่ 2 ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่แนวกันชนของอุทยานแห่งชาติดอยหลวง ผลปรากฏดังนี้

1. ในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาป่า แต่เดิมประชาชนซึ่งอยู่ในชุมชนบ้านแม่คาวหลวงมีความร่วมมืออย่างจริงจังในการจัดการนั้นยังมีน้อย หลังจากทีหน่วยงานราชการได้เข้าไปแนะนำความรู้เกี่ยวกับการจัดการและแนวทางของป่าชุมชน ทำให้ประชาชนในชุมชนเกิดความตื่นตัวและเข้าใจเห็นคุณค่าของป่าแห่งนี้มากขึ้น และทำให้เกิดมีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าแห่งนี้อย่างจริงจัง ทั้งนี้ โดยประเมินจากการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเข้มแข็ง และเกิดความภูมิใจในการเป็นผู้ร่วมดูแลป่าชุมชนแห่งนี้ จากที่ไม่เคยมีการร่วมกิจกรรมเช่นนี้มาก่อน

2. องค์กรของชุมชนในการดูแลรักษาป่าชุมชน แต่เดิมเป็นการดูแลรักษาป่าแห่งนี้โดยขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาเมื่อรัฐเข้าไปส่งเสริมเป็นหมู่บ้าน อพป. (อาสาพัฒนาและป้องกัน) ก็เริ่มมีรูปแบบของคณะกรรมการ อพป. (อาสาพัฒนาและป้องกัน) ที่ดำเนินการดูแลป่าแห่งนี้และมีกฎระเบียบ ข้อบังคับเพื่อป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าหรือบุกรุก ตลอดจนข้อเสนอแนะแนวทางการดำเนินการอย่างเป็นทางการที่ทำให้เกิดองค์กรของชุมชนขึ้นมา คือ มีคณะกรรมการพัฒนาอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่วางแผนงานและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาป่าชุมชนแห่งนี้ เช่น กิจกรรมการปลูกฟื้นฟูป่าและการเพาะชำกล้าไม้ กิจกรรมการลาดตระเวนในพื้นที่เพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ การจัดตั้งกลุ่มดูแลป้องกันไฟป่า การจัดทำแนวเขตป่าชุมชน กิจกรรมการจัดสถานที่ศึกษาธรรมชาติ สำหรับเยาวชนและผู้สนใจทั่วไป และการประชาสัมพันธ์ การขยายเครือข่ายไปยังชุมชนข้างเคียง

ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า องค์กรของชุมชนได้มีการพัฒนารูปแบบที่ชัดเจนและมีความเข้มแข็งในการดูแลรักษาป่าชุมชนแห่งนี้ ตลอดจนการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ นับว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่คาดหมายและวางแนวทางไว้

3. พื้นที่ป่าชุมชนมีเพิ่มขึ้น จากการศึกษาที่ได้นำแนวทางการจัดการป่าชุมชนจากหน่วยงานราชการ ชาวบ้านชุมชนบ้านแม่คาวหลวงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าไม้ มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน การทำงานของหน่วยงานราชการ ตลอดจนสิทธิและหน้าที่ที่ควรจะดำเนินการดูแลรักษาป่าชุมชนแห่งนี้ ทำให้เกิดความสำนึกและเห็นคุณค่าของการรักษาทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น และได้มีมติในการขยายพื้นที่ป่าชุมชนจาก 372 ไร่ ขยายออกไปประมาณ 1,500 ไร่ ตามแนวเขตป่าอนุรักษ์ คือ อุทยานแห่งชาติดอยหลวง โดยคณะกรรมการได้ประชาสัมพันธ์และทำความเข้าใจเพื่อจัดสร้างเครือข่ายกับชุมชนข้างเคียงที่มีพื้นที่ติดต่อกัน คือ บ้านผาจ้อ หมู่ที่ 10 บ้านหัวฝาย หมู่ที่ 9 และ บ้านหินถ้ำ หมู่ที่ 3

4. จากการจัดการป่าชุมชนและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนบ้านแม่คาวหลวง ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชน มีองค์กรของชุมชนที่เข้มแข็งและพื้นที่ป่าชุมชนเพิ่มมากขึ้นจากเดิม ป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงเดิมที่ไม่เป็นที่รู้จัก แต่ปัจจุบันป่าชุมชนแห่งนี้ได้เป็นสถานที่แห่งหนึ่ง สำหรับการศึกษารูปแบบการดำเนินงานการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งที่น่าพอใจในรูปแบบการบริหารองค์กร และได้มีชุมชนจากอำเภอต่าง ๆ รวมทั้งสถานศึกษาโรงเรียนในท้องถิ่นจังหวัดเชียงรายได้เดินทางไปทัศนศึกษาและดูงานมากมายหลายคณะ แม้แต่คณะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของภาคเหนือก็ได้เดินทางมาศึกษาดูงานและให้ข้อเสนอแนะกับชุมชนแห่งนี้ด้วย

5. การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวง หมู่ที่ 2 ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ในเขตพื้นที่แนวกันชนนับว่าเป็นแนวทางการป้องกันรักษาป่าอีกแนวทางหนึ่งที่ได้ผลดี ซึ่งเป็นการดูแลป้องกันรักษาป่าได้อย่างยั่งยืนและลดปัญหาการขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และประชาชนได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม จากผลการสรุปและการอภิปรายผลกรณีการศึกษากิจการป่าชุมชนโดยความร่วมมือของหน่วยงานราชการและชุมชนในเขตแนวกันชนบ้านแม่คาวหลวง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ประมวลการศึกษาได้ดังนี้

1) ด้านการเมืองท้องถิ่น บ้านแม่คาวหลวงมีผู้นำที่เข้มแข็ง คือ นายดวงคำ คำคำแก้ว ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน และเป็นผู้นำที่มีศักยภาพในการรวมกลุ่มและกระตุ้นจิตสำนึกให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าและป้องกัน ปรามปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างจริงจัง โดยอาศัยความรู้ของชุมชนดั้งเดิมประกอบกับความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาดูงาน การสัมมนา การอบรม ของหน่วยงานราชการที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

2) ด้านรัฐในการบริหาร รัฐมีบทบาทในการกระจายอำนาจและปรับบทบาทของหน่วยงานราชการเข้ามาเกื้อหนุนให้เกิดการมีส่วนร่วม เช่น รัฐเข้าไปส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้าน อฟป. (อาสาพัฒนาและป้องกัน) พร้อมทั้งให้ราษฎรเข้ารับการฝึกอบรมความรู้หลักสูตร “ป่าชุมชน” และเข้าร่วมกิจกรรม ติดตามการดำเนินงาน การศึกษาปัญหา ในการดำเนินการอย่างเป็นทางการ

3) ด้านวัฒนธรรมความเชื่อ มองเห็นได้จากที่ชาวบ้านได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาทำกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าไม้โดยผ่านทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อถือตามบรรพบุรุษ เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ ในเดือน 9 ขึ้น 9 ค่ำ การสักการะขอน้ำบ่อทิพย์เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น จนทุกวันนี้ได้นำกิจกรรมที่เกิดจากการประยุกต์ประเพณีทางศาสนาเข้ามาส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ป่าได้พื้นตัวและกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านให้รักษาซึ่งแหล่งที่ถือเป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำของชาวบ้าน โดยให้รู้สึกศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในป่าแห่งนี้

4) องค์ความรู้ใหม่ในการจัดการป่าชุมชนที่ชาวบ้านบ้านแม่คาวหลวงได้รับจากการศึกษาดูงาน การอบรม การสัมมนา เวทีชาวบ้าน จนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ ที่หน่วยงานราชการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนโดยยึดความเชื่อแบบดั้งเดิมมาเป็นกุศโลบายให้เกิดการจัดการที่ประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าให้คงอยู่กับชาวบ้านตลอดไป

5) ด้านสังคม ชาวบ้านและหน่วยงานราชการมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติในการจัดการป่าชุมชน จะเห็นได้จากการร่วมกันทำสัญญาประชาคม การจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อหาข้อตกลง การแบ่งหน้าที่กันทำงานของคณะกรรมการแต่ละฝ่าย การตั้งกฎระเบียบ กติกา ข้อบังคับ ในการใช้ควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยความเห็นชอบในมติของการประชุมร่วมกันแต่ละครั้ง

5.3 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเฉพาะ

1. หน่วยงานราชการควรขยายผลการจัดการป่าชุมชน โดยนำเอารูปแบบบ้านแม่คาวหลวงเป็นต้นแบบและขยายผลให้กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีพื้นที่หรือสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน
2. ในการจัดการป่าชุมชนแบบภาคีระหว่างชุมชนกับหน่วยงานราชการที่ต้องทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง
3. ป่าชุมชนได้ถูกนำมาปฏิรูปให้เกิดหน้าที่ที่จะสนองวัตถุประสงค์ของชุมชนใหม่ ๆ ได้ โดยนำเอาความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ไปจัดการกับชุมชนอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้
4. เจ้าหน้าที่ควรเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมกับชุมชนและส่งเสริมวิชาการและความรู้ด้านป่าไม้บ่อย ๆ เพื่อให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้และพร้อมที่จะช่วยในการดูแลปกป้องรักษาป่าชุมชน

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. นำแนวทางการจัดการป่าชุมชนเข้าไปส่งเสริมป่าที่มีราษฎรดูแลรักษาป่าอยู่แล้ว เพื่อให้เกิดระบบและองค์กรของชุมชนที่เข้าใจและใช้สิทธิหน้าที่ของตนให้ดีขึ้น อีกทั้งเป็นแนวทางทำให้ลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน ได้คืออีกวิธีหนึ่ง
2. การป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้และลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ทั้งในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและป่าไม้ในเขตอนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่ต้นน้ำ โดยการออกตรวจปราบปรามนั้น เป็นที่ทราบดีว่านอกจากกำลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่เพียงพอแล้ว ยังไม่ทันเหตุการณ์อีกด้วย ซึ่งปรากฏได้ผลในระดับหนึ่งเท่านั้น จึงควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันอีกทางหนึ่ง

3. นำแนวทางการจัดการป่าชุมชนโดยเฉพาะในพื้นที่แนวกันชนนับว่าเป็นวิธีการที่ดีอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นการดึงชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวให้เกิดความเข้าใจและความรู้ เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและดูแลรักษาป่าไม้ในป่าบริเวณนั้น นอกจากนี้จะลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่และลักลอบตัดไม้แล้ว ยังทำให้ป่าไม้ยังคงอยู่และยั่งยืนต่อไป

3. หน่วยงานในระดับพื้นที่ควรนำวิธีการจัดการป่าชุมชนไปใช้เป็นแนวทางส่งเสริมด้านป่าไม้ให้แก่ชุมชนในพื้นที่ที่รับผิดชอบ เพื่อสร้างความเข้าใจและความรู้สึกที่ดีระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้

4. หน่วยงานราชการควรเตรียมความพร้อมในการปรับปรุงแบบของการดำเนินงานร่วมกับชุมชนในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ต่อไป ซึ่งเป็นรูปแบบการกระจายอำนาจลงไปสู่ท้องถิ่น